

1. Mennyire aktuális a cikk? József Attila írása óta javult-e a helyzet az elemző kritikákat illetően?
 2. Az Ön Ady-képe.
- József Attila állásfoglalását több kortárs költőnek, kritikusnak elküldtük. Két kérdésünkre hét válasz született.

Ádám Tamás

A tejes-mézeset hagyjuk! József Attila megírta az Ady-víziót, melyet a főszerkesztő átsuhintott nekem is. Jött mellé két látszólag könnyűnek tűnő kérdés, ám gyorsan rá kellett döbbernem, nem olyan egyszerűek a válaszok, mint azt elsőre gondolja az ember. Természetesen többször olvastam már az írást korábban, alaplóműről van szó.

Azt mondja J. A.: Ady-kritika nem is létezik, amellyel persze arra utal, hogy nincsen minden rendben a kritikák körül, vagyis a kritikáról írt kritikát. Mérlegre tesz, kirajzolódik Ady-képe, végül laposan szólva: megvonja a tanulságokat. Elemez, ízekre szedi a jeles kortársak által leírtakat, hozzáteszem, nem kis bátorság kellett ahhoz, hogy Babits, Kassák, Zilahy és mások szövegeit megmatassa, de ez mellékszál. Nem mérlegelt. Jól tette, átfogó képet rajzolt nem csupán Adyról, a kortársakról is, felhívta a figyelmet a felületességre, a következetesség hiányára, az érvek nélküli kritikákra, műfajt teremtett műfajon belül.

Egy. Persze, időszerűebb, mint valaha, nézzünk szét magunk körül. Kezdjük a jó hírrel: találkozhatunk jó néhány remek kritikával a folyóiratok hasábjain. A pontos, érvekkel alátámasztott elemző munkákat élvezet olvasni, József Attila is ilyeneket szeretett volna látni. A jó kritikust az sem tántorítja el az igazság megvallásától, ha ismerőse, netalán barátja könyvét veszi górcső alá. Azonban illik hozzátenni, a másik vonulat sokkalta erősebb. Nem lehet nem észrevenni a tejes-mézes kritikákat, az érvek nélküli szövegfolyamot. Rejtély, miért teszik ezt az illetők. Értem én, hogy kell a hírverés egy könyvnek, de a kritika nem lehet piár-fogás, a felkérést vissza is lehet utasítani! Ha dicsérek egy könyvet, meg is kellene mondanom, miért teszem.

A szerző nem élvez nagy gyönyört, ha rámutatnak műve gyengéire, én is így vagyok ezzel. Te jó ég, a fickó nem érti a versemet, mindenhol mellényúl! – vélem. Aztán elcsendesedik háborgó lelkem, higgadtabban tudok mérlegelni, magamban helyre teszem a kritikát, s belátom, olykor egy kritikusnak is igaza lehet. Segít ez a későbbiekben, vagyis okul az ember.

Kettő. Az elején rosszul nyúltam Adyhoz. Az oskolában állandóan a *Góg és Magóg fia vagyok én*, meg *A magyar Ugaron*, hasonlókat sulykolták. Nem megfelelő korban, nem megfelelő verseket. Próbálkoztam, és belebotlottam a *Béke* című versbe – ilyenekbe –, amely, ha lehet, még messzebb tolt nagy költőnkől. Idegenek voltak a versek, csak tördeltem a kezem. Ridegnek tűnt, az érzékeny, az esendő embert hiányoltam. Ha jól emlékszem, a fordulatot zsenge lelkemnek a *Párizsban járt az Ősz* hozta meg. Az is tetszett, hogy nagy nőfaló, és iszik. Hogy Brüll Adéllal, aki férjes asszony volt, nyíltan vállalták kapcsolatukat. Pedig, ha finomítunk: amikor írt, oda volt készítve a borosüveg az

asztalára, de sose ivott, asszonyához is ritkán nyúlt. Ezeknél fontosabb, hogy szép lassan hozzászoktunk egymáshoz, kedvelem a líráját, bár őszintén bevalom, az Ady-vízió szerzőjének könyveit gyakrabban emelem le a polcról.

Demény Péter

A sértett kamasz. József Attila kamaszindulatában magamra ismerek. „Vezető folyóirataink, teszem a Nyugat s a Színházi Élet nem esnek oly messze egymástól akkor sem, ha amaz Ady lelkén, ez pedig Tőkés Anna bokáján csügg-eseng, mert többnyire mind e két kiváló folyóiratunk egyetért abban, hogy a művész ilyen-olyan értékű, de embertelen teljesítményét, a művet, mellékesen kezelik annak külső vagy belső, természetesen történeti eredete mellett.” Ide-oda csapkod, senkit nem hagy megbántatlanul, az egész Ady-revizió vitaanyagát kemény és gúnyos szavakkal bírálja, de a lényegét illetően igaza van. Persze olyan igazság ez, melyet tán Ady sem fogadott volna el, hiszen egész életében túlságosan is ott kavargott a nyüzsgésben, semhogy elmondhassa: hely: Kosmosz, idő: örökkévalóság; másfelől az elemzett alkotó soha nem illetékesebb saját műve elemzésében, mint bárki más.

Ami azonban fontosabb, Ady kamaszindulataiban is magamra, az olvasóra ismerek. Nagypám azt mondta, nem szereti Adyt, mert „mindent kétszer mond”, és író-olvasó találkozókon is el-elhangzik, hogy „nem tudom, miért, de nem szeretem”. Nos, szerintem azért nem szeretik, mert Ady talán minden más költőnél inkább kirángat a békés, megszokott idilljeinkből.

A magyar líra olvasóinak nagy része még mindig Petőfi-centrikus: a költő szeresse a hazáját, a népét, és legyen erkölcsileg kifogástalan. A világirodalomtól, annak szellemiségétől ezer mérföldre ilyen egyszerűen gondolja a dolgot. Ady viszont szidja a hazáját, ostorozza a népét, és erkölcsileg a lehető legkevésbé kifogástalan. Az apját Petőfi sem szerette, ez még megbocsátható; az anyját Ady is szereti, de korántsem olyan bájjal és olyan hamvasan, mint nagy elődje.

Ez is a magyar líra olvasóinak különös igénye: a költő vallja be – az erényeit, rántsa le a leplet nappali énjéről. Sokan már meg se hallják a *Kései sirató* borzalmas anya-ráncigálását, mert csak a „neked, én bolond, csirkét is szereztem” kétségtelenül megható dallamát rögzítik. Adyt azonban nem lehet nem meghallani, ő igazán mindent megtesz, hogy a süket is felfigyeljen rá.

Meggyőződésem, hogy mindez egy ödipális konfliktusból fakad. Az apa, aki soha nem ismerte el a fiát („Az apám megtagadott, mert nem elégít ki az a magas ambíció, hogy szolgabíróskodjak odalent valami ronda, oláh faluban.”), akinek az elismerésére a fiú hiába vágyott, akit tehát szeretni kellett volna, de lázadni volt muszáj ellene. Köztudott, hogy az apa a társadalmi elvárások közvetítője és megtestesítője – így lett Ady Endréből a leglázázóbb magyar költő.

Ez persze megint csak ellentmond József Attila követelményének, hogy „embertelenül” elemezzük a művet. Ha valóban azt akarjuk (hiszen, mondaná a vitacikk szerzője, „Kovács Gyurkának is apakomplexusa van”), a lázadás akkor is nyilvánvaló. És nyilvánvaló az is, hogy Ady életműve egy nagy költő verseit tartalmazza. Van-e szebb magyar szó, mint az „ellovan”? Megbékéltebb vers, mint

a Krisztus-kereszt az erdőn? Kíméletlenebb, mint az *Elbocsátó, szép üzenet?* Lemondón fájdalmasabb, mint a *Valaki útravált belőlünk?* Hidegglelősebb, mint az *Emlékezés egy nyár-éjszakára?* Odadobottabb, mint a *Hunn, új legenda?*

A költők közül Petri György ment végig azon az elkeseredetten következetes úton, amelyen Ady. Más körülmények között, más sorssal, de ugyanazzal a végzettel. Ő látta meg ugyanúgy, hogy mi következik. Ő pusztította annyira magát, mert ő volt annyira egyedül.

Márkus Béla

Az alkotást, az életművet „mellékesen kezelik”. A stílusa fog meg legelőbb s leginkább.

Szavai szerint a „szellem nem becsüléséről” árulkodó, mivelhogy összefoglaló vitairatát ő is úgy kezdi, ahogy hozzászólását Babits, aki mielőtt „konkrét kifogást” akarna tenni, „kitűnő értőnek” nevezi Kosztolányit. József Attila szintén általánosságban magasztal, amikor huszonnégy évének büszke öntudatával biztosítja érett férfikorú s nagy hírű „kitűnő író társait”, hogy „kényszerű előzékenységből” bár, de követi őket. Miben is? Abban a divatját élő, mint írja, „tisztá kritikai” kiállításban, amelyben szó esik, mintegy melleleg, azaz „csak ritkán és elvétve”, mosolygásra indító „felületességgel”, „Ady művészetéről is”. Írása felütése felér egy kiütéssel. Nincs hajbókolás és nincs mismásolás: a Toll szerkesztői, élükön Zsolt Béla serkentette s Kosztolányi „különvéleményével”, *Az írástudatlanok árulásával* elindított Ady-revíziós vitáról határozott véleménye van. Előbb tömören, a kijelentés erejével: „Ady-kritika nem igen lévén, nincs mit revideálni”. Aztán bővebben, a finom gúnyt mintegy madárnyelvbe rejtve: „Ady lelke lebeg a vizek felett, Ady lelke lebeg a feketék fölött, nem elemezik Adyt, hanem halmozzák, nem revízió ez, de vízió, ahelyett, hogy úgy bánnának a verseivel, mint az ornithologus a kakadúval, saját sas- vagy pacsirtavoltukat vijjogják, csevetelik az egyes írástudók”. A vers helyett, ritmusa, belső szerkezete elemzése helyett rendszerint a költő karakteréről, habitusáról értekezni, nyersebben fogalmazva mellébeszélés, tapintatosabban: „következetes mellészólás”. Kiváló karikírozás a Petőfi egyénisége, magatartása jellemzésére használt, egymással ellentétes jelentésű szavakat, Kosztolányi felsorolását érvényesnek, sőt találónak fogadni el Adyra nézvést is, majd ellátni egy aprócska megjegyzéssel: a bátorságtól a szeszélyességig terjedő ismervek akár igazak Adyra, akár nem, mindez „semmiképpen sem érinti művészetét”. A sok-sok mellészólás, az alkotó és a különböző „transzcendenciák”, sorsok és fátumok közötti viszonyok boncolgatása mind-mind az „áldott pszichologizmus” következménye. E tekintetben nem tesz különbséget – finoman csúfondároskodva – a vezető folyóiratok között, mosollyal a szája szegletében egy kalapba rakja a Nyugatot és a Színházi Életet, mondván, az egyik Ady lelkén, a másik pedig Tőkés Anna bokáján „csügg-eseng”, és noha egyetértenek abban, hogy „a művész ilyen-olyan értékű”, a művét, a teljesítményét „mellékesen kezelik”.

A „lélektani mozzanatok” eluralkodása szúr szemet, emiatt is élcelődik Zilahy Lajos vélekedésén, aki szerint Adyban a pusztuló magyar kisenemesi osz-

tály lelke szólal meg. „Adyban Ady lelke szólal meg – ismerek egészen máslelkű magyar kismeseket” – csipkelődik előbb, hogy aztán élesebben csípjén, azt a felfogást figurázva ki, ami szerint a művek esztétikai-poétikai értéke szorosan összefügg alkotójuk viselkedésével, életvitelével. Hogy például a költő azért is lenne nagy, mert ugyanazokat a bűnöket követte el, mint a fajtája. „Kolompár tyúkot lop. Egész fajtája ugyanebbe a bűnbe esik. Ezért Kolompár zseniális zenész?” – a stílus hétköznapi példával teszi nevetségessé az állítás tarthatatlanságát. Másutt látszólag metafizikai magasságokba merészkedik, ám mint ha csak azért, hogy visszarántsa a földi gyakorlatba a fátummal, a sorssal és a halállal való viaskodást, mondván, a költőnek „ennyi tevékenység közepette nem volt ideje verset írni”. A pórias szavak, kifejezések – „kapiskált versek”; „a kukorica lényege és értéke a csutka”; „nem férnek el... a kuckóban”; „esik le az állá” – mellett jól megvannak a nyelvművelési fricskák. A Kosztolányi körül „szombatostkodó” Márai Sándort puristamód piszkálja, hogy generációt mond nemzedék, chance-ot esély helyett, a trente et quarante játékára hivatkozik, holott ő huszonegyest játszik – és így tovább. Kassák esetében is „nagy bajnak” tartja, a „kinyilatkoztatásszerűen” tételes állításain túl, hogy „pszichologizál”, holott – ez az *Ady-vízió* egyik alaptétele – „a lélektan csak lelki tényekről szolgáltat ismereteket, de véle értékelni nem tudok”.

Az értékelés műveletét és végeredményét szigorúan elválasztja a népszerűsítéstől és a népszerűségtől, mintegy figyelmeztetve: „ha Adyban a közönségre tett hódító hatását el is ismerjük, ezzel együtt költői nagyságát a kritikusnak elfogadnia nem szabad”. Habár a Courts-Mahlerre való – zárójeles – hivatkozás megvilágító erejű, a fogalmazás itt talán pontosabb, világosabb is lehetne, valahogy azt hangsúlyozva, hogy a hódító hatás nem feltétlenül függ össze a költői nagysággal. Ezért kifogásolja, „Dutka Bátyám” okfejtésére válaszolva, hogy nem kellene tartani a művek átértékelésétől, hiszen Ady esetében sem történt más, mint „néhány remekmű mellé kritika címén édeskeveset kaptunk mást, mint szennyiratot és halandzsát”. Éppen emiatt – végső soron ez lehet a vita hozadéka – elérkezettnek látta az időt, hogy „valahány Ady-vers van, az végigelemzettessék”. Túl azon a harminc-negyven jó versen, amennyire Kosztolányi taksálja.

Az előbbieket megpróbálták kivonatolni József Attila hozzászólásának lényegi elemeit, azokat a szempontokat, amelyek szerinte nem csupán Ady lírája, hanem általában a költészet értékelésekor is követendőek. A Napút feltette első kérdésre, hogy mennyire aktuális a cikk, egy szóval is elég lenne válaszolni: *nagyon* – ám a hozzá kapcsolódó második kérdés már árnyaltabb kifejtést, feleletet követel meg. Az *Ady-vízió* írása óta – s ez talán magától értetődő – persze hogy javult a helyzet az elemző kritikákat illetően. Hiszen a múlt század harmincas éveit követően már-már teljesült az óhaj: végigelemzettessék mindahány Ady-vers. E tekintetben a legtöbbit a világnézeti, ideológiai elfogultságai és egyoldalúságai miatt elvéve ha hivatkozott Király István tette: két, illetve négy vaskos kötete (*Ady Endre I-II.*, Bp., Magvető, 1972 és *Intés az őrzőkhöz I-II.*, Bp., Szépirodalmi, 1982) pedig poétikai, retorikai, stilisztikai fogalomtárának gazdagsága miatt éppúgy nélkülözhetetlen és megkerülhetetlen (lenne), mint bibliográfiájának, jegyzeteinek pontosságát és teljességét tekintve. A fontosabb monográfiákat, tanulmány- és dokumentumköteteket Kenyeres Zoltán kismo-

nográfiaja (*Ady Endre*, Bp., Korona K., 1998) éppígy számba vette, miközben vitatta a Király-monográfia koncepcióját, miszerint az életmű alakulása a forradalmiság fejlődésrajzaként értelmezhető s értékelhető. Bíró Zoltán sem fogadta el a pályakép teleologikus felépítését, miközben mintegy pótolta Kenyeres könyvének a magyarság-versekkel kapcsolatos hiányait. Az *Ady sorsköltészete* (Bp., Püski, 1998) történelmi és társadalmi háttérű motívumelemzése is ugyancsak figyelemfelkeltőek. E két kötettel nagyjából egy időben jelent meg az Újraolvasó sorozatban az a válogatás, a *Tanulmányok Ady Endréről* (Bp., Anonymus, 1999). Az előbb említett kötetekkel ellentétben, mondhatni velük „szemben” sok mai, szcientista kánonkövető irodalomkutató hatástörténetileg ezt tekinti „jellegadónak”. Az ok: Ady váteszi „szerepkörét”, „hipertrofikus” énjét, a beszélők kitüntetett helyzetét időszerűtlennek véli az a posztmodern felfogás, amely a tagadásig menően kétségbe vonja a személyiség egységét, önazonosságát és önállóságát, a nyelv feletti uralmát – és így tovább. Hogy Ady már-már eljutott annak nemcsak a felismeréséig, de a kimondásáig is, hogy – Szabó Lőrinc szavaival – „igaz egész csak ellentéteiddel együtt lehetsz”, vagyis hogy költészete hordozta-kifejezte a személyiségében rejlő sokféleséget, ennek belátása abban a tekintetben is lényeges volna, amiről legújabb könyvében (*Harmadik csöngetés. Visszahumanizálási kísérletek. 2010–2018*, Szombathely, Savaria University Press, 2018) Kenyeres Zoltán beszél. Nevezetesen, hogy „az irodalmi hagyomány, az irodalmi múlt értékelése mindig a társadalmi-politikai jelen összefüggéseinek hálózatában készül, ezért az irodalmi értékelés hatása mindig túlterjed az esztétikai szemlélet belső körein, akkor is, ha az értékelő közösség határozottan ragaszkodik kinyilatkoztatásaiban a politikamentességhez, a literature pure fantazmagóriáihoz”. E belátás híján alakulhat ki az a fordított elemzői pozíció, amely filozófiai vagy ideológiai alapállásból különböző poétikai-esztétikai fogalmakhoz rendeli a művet, ahelyett hogy a műalkotás egyedi voltának sajátosságait vizsgálná a hozzájuk illő, a velük kapcsolatba állítható irodalomelméleti kategóriák alapján. Kenyeres Zoltánnak az a véleménye erről, hogy ha napjaink irodalomtudománya „a természettudományok objektívitas-mércéjéhez” akar igazodni vagy hasonlítani, akkor nem hozzáad valamit a munkája értékéhez, hanem elvesz belőle: „elveszi a személyes átélés érvelő erejét”.

Itt már nemcsak Adyról s a verseiről van szó, hanem napjaink kritikai felfogásáról, gyakorlatáról. És: stílusáról. A végletekről. Az egyik sarkon a Kenyeres vizionálta „szcientizmus nevű fekete luk”, benne a filozófiai tudálékosság és bennfentesség efféle mondataival: „... a megértés egy lehetőségébe helyezett lenni-tudása annak a létezőnek, aki már mindig is megértően viszonyul világban-való-létéhez”. A másik sarkon azok a – L. Simon László szavaival (ld. *Ady 100.*, Kortárs, 2018/3) – „mai zszurnalisztikai produktumok”, amelyek semmiiben sem különböznek a József Attila kifogásolta, az emberi gyarlóságok, politikai állásfoglalások alapján az alkotót megítélő hozzászólásoktól. Összevetve az elméletieskedő, teória-terhelt tanulmányokat a műelemzéseket kerülő, elfogultságokról árulkodó publicisztikákkal, úgy tűnik föl, az utóbbiak jóval ártalmasabbak az előbbieknél. Ártalmasabbak, mert a folyóiratok szakzsargon szövegei még ha nem egy szűk „elméletész” körnek íródnak is, legfeljebb az egyetemi hallgatók silabizálására számíthatnak – a heti- és főleg a napilapok elmefuttatásai azonban sokkal nagyobb olvasóközönségre tartanak igényt. El-

mefuttatásai? Ahogy Kodolányi Gyula jellemezte a nemzeti konzervatív, polgári napilap „kultúrhegemonia-vitasorozata” írásait (*Miért hallgatnak az írók?* Magyar Idők, 2018. aug. 23.), „pufogás és csapkodás folyik eszmezsere helyett”.

És újra hangsúlyozandó: nemcsak az Adyról szóló, itt-ott kocsmái stílusú beszédek esetében. Hanem – vajon mi okból? – olyan (Bertha Zoltán szavával) emblematikus alkotókról, életműveikről tárgyalva-trécselve is, mint Illyés Gyula és Sütő András. Sajnos, épp a Magyar Idők hasábjain volt ugyanilyen alantas támadásoknak kitéve Illyés: a klasszicista esztétikát irányadónak tartó Beke Albert szerint az író Magyarországra ártalmas kommunista volt, az *Egy mondat a zsarnokságról* pedig „hazug vers” (*Mindig igaznak kell lenni*, Magyar Idők, 2018. aug. 21.). Az interjút készítő ifjú publicista-irodalmár, Pataki Tamás ahelyett, hogy próbálta volna visszafogni az elvakultan ítélkező irodalomtörténészt, dicsérte amiatt, mert Adyról „már a kilencvenes években lerántotta a leplet”. Aki alá lovat adnak, az, ha bír, felpattan rá: Beke büszkélkedett, hogy már régen megírta, amit Raffay Ernő három kötetben „dokumentáltan bizonyít”, miszerint „Ady eladta magát a szabadkőműveseknek”. A *Puszták népe* szerzőjét Bertha Zoltánnak kellett megvédenie: *Illyés életműve emblematikus* – adta hozzászólása címéül. Meggyőzően érvelve amellett, hogy a „hazug vers” költészetünk legnagyobb hatású alkotásai közé számít, a *Himnusz*, a *Szózat*, a *Nemzeti dal* és a *Psalmus Hungaricus* mellett „sorsköltészetünk halhatatlan remeke”. A vers arra figyelmeztetett, hogy a kiszolgáltatottságnak, a zsarnokságnak mindenki részese, ám nem bűnrészese, nem fenntartója, hanem szenvedője (Magyar Idők, 2018. aug. 28.). Ady körül viszont – ahogy utóbb Szerencsés Károly fogalmazott (*Megtisztító ölelés*, Magyar Hírlap, 2019. márc. 9.) – tovább folytatták a „minden korábbinál szárnalmasabb perpatvart”. Ennek szítói Vastag Andrea és – bár lehet, csillapítóan óhajtott fellépni – Orbán János Dénes volt. Az előbbi a Tokaji Író-tábor és a Magyar Írószövetség „magukat közép-jobboldalinak mondó tagjait” marasztalta el (hol mondták vajon, amit úgymond mondtak ezek a „baloldallal kokettáló személyek”?), merthogy az első világháború kapcsán „a baloldal támogató, a baloldal által készpénzen megvásárolt ember keresztény magyar típusának, Ady Endrének a nevével” „fémjelezték” a háború „magyar vonatkozásait”. Miként Beke, Raffay Ernő könyveire hivatkozik ő is, „el kellene olvasni” ezeket – ajánlja (*Az álkereszténység kora*, Magyar Idők, 2018. okt. 17.), ami irigylésre méltóan szerelmes gesztus, hiszen – Orbán János Dénes fedí fel (*Nem szentekből áll az irodalom*, Magyar Idők, 2018. nov. 3.) – Raffay a férjje-ura. Orbán mint a napilap kulturális rovatának vezetője a mundér becsületét védendő, a „libsiknek” üzen, úgy vélve, Vastag cikke kapóra jött nekik, „ismét lehetett egy jót sivalkodni”. Hogy a „nemzeti-konzervatív oldalak” is okot adott a sivalkodásra, az – erdélyi szóhasználattal – nem járta meg az eszét, különben aligha úgy tálalja Raffay „a Nyugatról és a korabeli szabadkőművességről” szóló oknyomozó könyveinek esszenciáját”, hogy ezek tanúsítják: „a nagy poéta egy jellemtelen nemzetáruló volt”. Később aztán még rátesz egy-két lapáttal, írván, Ady „egy egzaltált, beteg ember volt, gyenge jellem, bohém, szenvedélyes örült”, s hogy ő – mármint a rovatvezető – Ady „politikai hóbörgéseit és szárnalmas, ostoba, legtöbbször nyálas publicisztikáját” nem tudja komolyan venni. Talán nem kér helyreigazítást Ircsik Vilmos, ha az *Ady Endre hű maradt önmagához* című cikkét (Magyar Idők, 2019. jan. 26.) kései hozzászólásként fogom fel,

mind azt tekintve, hogy Adyt „újságíróként is klasszikusnak” tartja, mind pedig amit összefoglalóan állít: „hangsúlyozni kell, hogy páratlan művészi nagysága már életében felülírt és ma is felülír mindenfajta vulgáris értelmezést, amellyel excentrikus személyisége és életmódja miatt akarták és akarják lejáratni vagy hatását relativizálni”. De Kenyeres Zoltán se veheti rossz néven, ha új kiadású monográfiája (*Ady*, Bp., Hungarvox Bt., 2019) ajánlását (mint ellenvéleményt) idézem: szeretné, ha Ady társadalmi publicisztikájának „kritikai szelleme” átjárná a mai közgondolkodást. Ugyanide vág Sas Péter esszéje egészében (*Ady Erdélye és Erdély Adyja*, Szabadság (Kolozsvár). 2019. jan. 31.), s benne Szerb Antal mondata: „A Trianon utáni húsz esztendő szenvedései a magyarságot is megérlelték a mélyebb öneszméletre, képessé tették arra, hogy az Ady rajzolta képben felismerje önmagát és egyben Ady példaszerű magyar voltát is.”

Gyenge jellem ostoba publicisztikája – Orbán János Dénes Adyról való vélekedéséhez József Attila hozzászólásának már idézett két gondolata kívánczik: lelki, magatartásbeli tényekkel (élet)műveket értékelni nem tudunk, a kinyilatkoztatások helyét pedig jó (lenne) átadni az érveléseknek, bizonyításoknak. Vég-ső soron: ne a magánéletbeli tévelygések, „téves politikai ítéletek” (L. Simon) alapján történjék az „ítélkezés”. Márpedig ez így történik Sütő András esetében is. Egyfelől azt a kötetet (Kuszálík Péter: *Purgatórium*) figyelembe véve, amelyet az Orbán vezette Előretolt Helyőrség Íróakadémia Kiadó jelentetett meg most új kiadásban. Az ajánlás (reklám) hasonlít az Adyval szemben felhozott vádakhoz: nem szokatlan, „ha egy író pénzre váltja a tehetségét”, „nagy lelkierő és nemes jellem szükséges ahhoz, hogy az ember fia visszautasítsa a sikert, hírnevet, pénzt és a hatalmasok kegyeit”. Márpedig Sütő András – akit az erdélyi magyar irodalom „ikonikus figurájaként ismert meg a magyarországi olvasó, és Erdélyben is ugyanolyan kultusza volt” – nem tartozik közéjük. A kiadó úgy tartja, „nem véletlenül kopott ki a köztudatból”, a „fiatal erdélyi irodalmárok már nem akarták föl vállalni szellemi örökségét”. Ennyi elég volt a „kikopáshoz” – és elég a fiatal irodalmárok (akik, lehet, hogy olvasók is?) elégedettségéhez. A becsületsértéssel fölérő magyarázat hasonló az Illyés „kitagadásához”: Sütő „énje” a „kommunista rendszerrel megalkuvó kultúrdiktátoré, a följelentőé, az intrikusé”. Hogy intrikálás közben esetleg-mellesleg remekműveket is írt, az túlesik az akadémia szemhatárán. Épp az Íróakadémián.

Biztosak lehetünk benne, hogy az örökség büszke fiatal föl nem vállalói közül való az a Demény Péter is, aki irodalomtörténeti ismereteim szerint példátlan cselekedetet hajtott végre (ld. *Az abszolútum joga és gyötrelme*, Élet és Irodalom, 2019. márc. 8.): (Sütő) András nevét beleírta Székely János *Vidám tudomány* című költeményébe, holott abban nincs semmiféle név, a helyén egy versláb van, egy trocheus, holott ha már „András”, hozzá spondeus illenék. Hogy miféle utálat, mekkora gyűlölet vezette a verset mint „okiratot” hamisító irodalmárt, próbáltam töprengeni rajta (ld. *Kilóg a versláb*, Élet és Irodalom, 2019. márc. 14.), azt híve, az irodalmi közvélemény fölfigyel erre a botrányra, ám közömbös, érdektelen maradt. Mintha az a magatartás válna egyre megszokottabbá, gyakoribbá, amit a Sütővel való barátságával sokáig büszkélkedő Gálfalvi György tavaly a karácsonyi (kolozsvári) Helikonban így fogalmazott meg (ld. „*Mindnyájunknak egyszemélyes volt a nemzedéktudata...* – Beszélgetés Demeter Zsuzsával): az író esszéi (a naplóregényéről s a drámáiról nem ejtett

szót) „időtállóak”, „gondoljunk bármit is Sütőről”. Ugye szabad azt gondolni Sütő Andrásról is, Illyés Gyuláról is és Ady Endréről is, hogy – remekírók?

(Végezetül: akiket egyetértően idéztem, L. Simon Lászlótól Sas Péterig, tapintatosak voltak, nem nevezték meg azokat, akik az Ady körüli „szánalmas perpatvar” hangosai voltak. Jómagam inkább József Attila példáját követtem, ha már az ő cikke szolgált apropóul: az egyenes beszéd kedvéért is felhagyni a névtelenséggel. Hogy közben kirajzolódott-e, nagyon halványan bár, a magam Ady-képe, ebben bizonytalan vagyok. Abban annál biztosabb, hogy az *Ady-vízió* befejező része [erre vonatkozóan a Szerkesztőség nem tett fel kérdést] megérdemelne a külön figyelmet, főként a Csoóri Sándor és mások által sokszor idézett „A nemzet: közös ihlet” tételmondata miatt. Figyelemfelkeltőként ezért hivatkozom két tanulmányra: Tverdota György *József Attila Ady-víziója* [Irodalomtörténet, 1980/3.], illetve Lengyel András *Az „ihlet és nemzet”*. *József Attila nemzet-fogalmáról* [Új Forrás, 2003/5.] című dolgozataira.)

Pálfi Ágnes

A megítélés művészetéről. József Attila *Ady-vízió* című írása kapcsán.

„Olvasni? – sosem szerettem / tizenkét évesen bújtam Adyt / és egyszer csak sikerült / átlesnem / akárha tejüvegen át / a másvilágra...” – Középiszolás tanárként tettem ezt a vallomást diákjaimnak címezve arról a bizonyos éjszakáról, melyet hatodikos elemistaként Ady költeményeinek két kis fekete borítójú kötetével töltöttem. De amiről már nem szól a vers: másnap délelőtt bekaptam egy maroknyi valeriánát, hogy egy órácskát aludni tudjak. Akkoriban délután is volt tanítás, s én épp csak hogy beszédelegtem az osztályterembe, elnyúltam a padon. A Sportkórházban arra ébredtem, hogy próbálnak lenyomni a torkomon egy gumicsövet, amitől öklendezem. Hogy a pszichológus mit kérdezett tőlem ezek után, arra már nem emlékszem. De a vércsöppekre annál inkább másnap a lepedőn. Életem első *nem festett* vérzésére, amit Adynak köszönhettem.

Egy fiatal hölgy – az apja neves esztéta – hozta szóba előttem vagy tíz évvel ezelőtt Ady rossz verseit. Egyenesen azt állítva, hogy ez a költő többnyire csapnivaló verseket írt. Nem tartom szentségtörésnek, ha egy húszéves költő-jelölt így vélekedik. Már csak azért sem, mert ezzel a véleményével az elmúlt száz év során jó néhány tiszteletre méltó ítéző, költő és irodalmár is egyetértett – amire *Ady-vízió* című tanulmányában József Attila is számos példával szolgál. Bevallom: magam kimondottan szeretem Ady félresiklott rugamait, papírra vetett vers-vázait. Mert ezek sokszor az úgynevezett nagy verseknél is többet árulnak el arról az új, eladdig ismeretlen és/vagy arról a réges-régi, már-már elfeledett nyelvről, melyet töretlen indulattal próbált szóra bírni a költő, hogy nagy néha elmondhassa: „Én voltam úr...”

Valamikor a múlt század nyolcvanas-kilencvenes éveiben került a kezembe Babits és Kosztolányi levélváltása 1906-ból, amikor az *Új versek* megjelent. Kosztolányi émeletitőnek, affektáltnak, különcködőnek nevezi Adynak ezeket a verseit, s a költő szemére hányja, hogy nagyra tör és hogy szidja a magyart. De mintha némi féltékenység is vegyülne a szavaiba:

„Nekem viszket a tenyerem s fölpezsdül bennem ugyanaz a vér, mely a nagyapám eréből 1848-ban lecsurgott az isaszegi síkra. Mert vadmagyar, fájdalmasan magyar vagyok, minden szociológiai tanulmányom ellenére is s az is maradok...”¹

De Babits válaszlevelének szarkasztikus hangneme is mintha egy ugyan-csak nagyra törő pályatárs féltékenységét palástolná:

„Mikor első pár – igazán szép – versét olvastam a Jövendőben, már megjegyeztem, hogy nagy benső ritmus hullámmás van ez emberben; e hullámmás azóta oly kvalitásúvá lett, amilyentől tengeri betegséget szokás kapni. (...) Hogy nem nagy tehetség: azt bizonyítja modorossága és bamba, impotens önis-méltelése; de ez mást is bizonyít: hogy tétlen és lusta. (...) S mikor ez a »schlaf-rockos« alak hálósipkában – »in roaring for a chamber pot« 'bili után kiáltva' – betör a Baudelaire oszlopos arányos márványszentélyébe és cédán széttöri e könyvelő költő szigorú formáit –: hogy ne haragudjam, én, a pedáns?”²

E két egészen ifjú – akkor még csak 21 és 23 éves – költő vakmerősége, magabízó öntudata voltaképp megbocsátható: hiszen őszintén el voltak szán-va rá, hogy megváltsák, megújítsák a magyar poézist. Érthető, hogy nem volt szükségük a náluknál hat-nyolc évvel idősebb versenytársra, s hogy idegenked-tek Ady verseinek „ódon, babonás” nyelvezetétől.

Két évtizeddel később, az alig húszéves József Attilának annál inkább szüksége lesz Adyra. Ekkorra már szinte mindent megtanult, amit az előző költő-nemzedéktől lehetett: a kor szecsessziós lírájának szókincsét, kelléktá-rát s a klasszikus versformákat éppúgy, mint Kassák avantgárd retorikáját. 1925 ben, amikor Bécsben személyesen is találkoznak, Kassák – mint tudjuk – óva inti őt attól, hogy felváltva írjon „magyar népdalokat” és avantgárd verseket, s arra biztatja, hogy végleg szakítson a nyugatosok jambikus versnyelvével. De a fiatal költő nem fogadja meg ezt az atyai tanácsot. Miközben ontja az egyre je-lentékenyebb szabadverseket, nem mond le sem a kötött formáról, sem a nem-zeti-népi formakincsről. S hogy ebben Ady költészetének nem szűnő, elementá-ris hatását gyaníthatjuk, bizonyíték rá az 1924. augusztus 20-ára datált *Sírdomb a hegycsúcson* című költemény, mely *A holtan megbántott Adyé* alcímet viseli.

Különös költemény ez, mely Kassák szavaival szólván talán valóban nem esik bele „a kor keresésének színvonalába”. De sokat elárul József Attila for-málódó ars poeticájáról, arról a csak rá jellemző versnyelvről, mely már az úgynevezett „nagy versek” felé mutat. Szembetűnő benne a klasszikus forma, az ötös és hatodfeles jambusokat váltogató strófaszerkezet, mely a három öt-soros szakaszban elbeszélte különös, szürreális mikroszüzsét „pántolja” egybe:

Üveghegy ez. Ezerszínű üveg.
Az ördög csuszkál oldalain föl-le.
Hántolt héjú szivekből ez a hegy
Már régen épült. S énekelni megy
Hajnalban ez a hegy a vaksi földre.

¹ Babits – Juhász – Kosztolányi levelezése, sajtó alá rendezte: Belia György, Akadémiai Kiadó, 1959, 110.

² Id. mű, 112.

– Sej haj, meghalt!... Ó, meghalt!... Hosszu csend.
A hegy kigyúl és táncolni kezd aztán.
Egy sírdomb megy a hegy csúcsára. Fenn,
Ott fenn megáll. Lefekszik. Vértelen
Fényelke forrón leömlik az arcán.

Hullámszik még és lépcsőkké mered.
– A hegy csúcsáról nagyon messze látni,
Fennebb, a hantról, még messzebbre látni,
Ki akar látni, apró emberek? –
Csak csend. És újból zeng, ragyog a hegy.

E történetben nem az erdő indul meg, mint Shakespeare *Macbeth*jében, hanem a népmeséinkből ismerős „üveghegy”, mely hajdanán „hántolt héjú szivekből ... épült”. De aztán ez a hegy éppúgy emberré változik át, mint a nagy angol költő-elődnél az erdő: éneklő, táncoló személyként támad föl halottaiból. Majd úgymond élettelen objektummá – egyfajta emlékművé, a hegycsúcs felé vezető lépcsőkké, hantta – vissza- vagy inkább átváltozva hívogatja az „apró embereket”, akik azonban a jelek szerint hallani sem akarnak róla, hogy erről a csúcsról a messzeséget kémleljék. De a költői szó, amely kimondja, varázslatos módon meg is töri ezt az általános hallgatást, némaságot. S megnyitva érzékeinket ráirányítja a figyelmünket arra, hogy nyelvünkben a *csend*nek csengése van; hogy a *csend* és a *zeng* így egymásra rímeltetve olyan rokon értelmű szavakká válnak, melyek a tiszta hangzás jelölői és megszólaltatói is egyben. S ha újraolvassuk a verset, rádöbbenünk, hogy az első sortól ez a katartikus fordulat a tét: hiszen már a második sorban, az ördög szürreális képzetének mögöttesében is Ady költői életművére történik utalás a jambikus metrum elbizonytalanított ritmikai olvasatának hála:

Az ördög csuszkál oldalain föl-le.

U - / - - / - - / U U - - U

Akár anapesztusként, akár pirrichiusként értelmezzük is a negyedik verslábát, mindenképp kihallható belőle a *dalain* kvázi-lexéma, mely a negyedik sorban szereplő *ének*, *éneklés* szinonimájaként a költőt, illetve a költő művét jelképező *hegy* attribútuma. De hasonló ellentétpárt alkot a versben a látás képessége, illetve annak hiánya, a vakság, mely itt nem az ember, hanem a *föld* tulajdonsága (*vaksi föld*), szemben a *heggyel*, ezzel a szín- és fényteli természeti tüneménnyel, mely a holtában is elevenen *ragyogó* költői teljesítmény, tágabb értelemben az alkotó *ember* halhatatlanságának a szimbóluma.

Érdeemes volna földeríteni, József Attila jelen költeményét mennyiben inspirálhatták Ady meglehetősen gyakori ötsoros strófái, melyek ritmikai aszimmetriájukból adódóan hasonlóan drámai alkatúak. Olyan jelentős versek tartoznak ide, mint például *Az ős Kaján* vagy a *Krisztus-kereszt az erdőn*. Igaz, ezek a versek szótagszámukat és lejtésüket tekintve kevésbé emlékeztetnek a nyugatosok jambikus sorképleteire, de retorikai szerkezetükben sok a hasonlóság. Van azonban ebben a József Attila-versben két sor, mely az Ady által olyannyira

kultivált és az avantgárd által is felfedezett régi magyar vers ismétlődő szerkezetét, gondolatrítmusát képviseli. Mint archaizmus tűnik ki és válik ugyanakkor szerves részévé e költemény meglehetősen eklektikus nyelvezetének, azt sugallva, hogy a régi-új forma – Ady régi-új költészete – kiváltképp alkalmas arra is, hogy a jövő felé nyisson távlatot: „– A hegy csúcsáról nagyon messze látni, / Fennebb, a hantról, még messzebbre látni, / Ki akar látni, apró emberek? –”

Ami a Napút szerkesztője által feltett kérdést, verselemző kultúránk jelen helyzetét illeti, voltaképp nem panaszkodhatunk. A verstannal, líraelmélettel foglalkozó mai közepgeneráció, melynek legjobbjai a nyolcvanas-kilencvenes években végezték az egyetemet, nagyon is komolyan veszik mindazt, amit József Attila ebben az írásában Ady költészete kapcsán, de voltaképp általános érvénnyel, illetve saját formálódó ars poeticájaként tartott fontosnak elmondani a versről. Magam például történetesen az Ady „láncszerű” verseire való kitérőt vettem alapul ebből az írásból *Medáliák*-elemzésemben,³ hogy az ő megközelítéséből kiindulva gondoljam tovább, amit Nemes Nagy Ágnes az *Eszmélet*ről így fogalmazott meg: „...mit szóljunk egy olyan vershez, ahol az egyes részek, versszakok rendeltetése félreérthetetlen, összefüggésük azonban homályos? (...) Ennek a nagy versnek egyik legfőbb hatása éppen a kihagyásaiban van, vagy inkább a szorosra kötött versszakok és a laza, kihagyásos versfűzés elentétében. Olyan ez a vers, mint a hajdanvolt Ráchel legendabeli díszfátyola: kemény aranyhímzés-lapok fátyolszövetre illesztve.”⁴

Meggyőződésem, hogy a megítélés művészetének hasznára nézvést Nemes Nagy Ágnes *Eszmélet*-elemzése az egyik legkiválóbb példa. Érdemes felfigyelnünk párját ritkító érzékletességére és tömörségére éppen manapság, amikor a verssel hivatásszerűen foglalkozó szakemberek közül sokan esnek át a ló másik oldalára. Imponáló felkészültségüket demonstrálva sokszor olyannyira sikerül „szételemezniük” egy-egy költeményt, hogy abban a latinul verselő Janus Pannoniustól a lehetséges kortárs párhuzamokig csaknem minden szóba kerül, beleértve a líra- és műfajelmélet, a ritmus és a metrika szerteágazó kérdésköreit is. Egyvalami sikkad el csupán: az adott mű egyedisége, s vele együtt alkotójának mindenki mástól különböző szellemi jelenléte, kisugárzása.

Vilcsek Béla

József Attila Ady-képe. Nemrégiben a Klubrádió hosszú életmű-interjújt készített Kabdebó Lóránt professzorral, aki csaknem egy órán át lelkesen beszélt Szabó Lőrinc iránti rajongásáról és a vele kapcsolatos saját kutatási eredményeiről. Az utolsó kérdésre azonban, hogy ki a legnagyobb magyar költő, meglepő módon azt válaszolta: Ady Endre.

³ *A lélek hasonmásai és szemmásai a Medáliákban*, in: Pálfi Ágnes, „Kortyolgat az ég tavából”. Arany János és József Attila mitopoézise, Cédrus Művészeti Alapítvány – Napkút Kiadó, 2012, 204–209.

⁴ Vö. Nemes Nagy Ágnes, *Eszmélet*, in: *Eszmélet. In memoriam József Attila*, Nap Kiadó, 2004, 205.

Ne firtassuk most kérdés és válasz jogosságát! Az én szememben nagyon jól megfér egymás mellett Szabó Lőrinc és Ady, ahogyan nagyon jól megfér egymás mellett József Attila és Ady is. Azért örülök különösen a Napút kettős felvetésének, mert éppen ez utóbbira szolgál fényes bizonyítékul, vagyis arra, hogy két kiemelkedő alkotó hogyan találhat minden gond nélkül egymásra. Csak kellő elszánás, megértés, empátia, és persze kellő szakmai és művészi felkészültség kell hozzá. Ezért is gondolom azt, hogy jelen esetben – az úgynevezett Ady-év kapcsán – százszorta fontosabb József Attila Ady-képe az enyémnél.

Mára nyilvánvalóvá vált, ha nehezen teljesíthető is, az elvárás: ha az irodalomtudomány komolyan gondolja paradigmaticus vágyai megvalósítását, célt csak akkor érhet, ha megteremti részterületei – irodalomelmélet és irodalomtörténet, kritika és műértelmezés, filológia és textológia – összhangját. Tetszik, nem tetszik, tudomásul kell venni: a huszonegyedik század irodalomtudósának egyszerre kell elméleti vértettséggel, történeti felkészültséggel, az interpretációs stratégiák iránti fogékonysággal s a szövegkeletkezés és szövegkezelés módszertanában való jártassággal bírnia.

József Attila erre nyújt – kora irodalomtudományi és kritikai színvonalát messze meghaladva és későbbi irodalomtudományi és kritikai korszakokat messze megelőzve – kiemelkedő példát úgynevezett esztétikai töredékeivel s többek között ezzel az 1929-es átfogó Ady-elemzésével. Példaszerű, ahogyan felépíti érvelését! Először szomorú helyzetértékelést ad az Ady-kritika állapotról, amit szerinte alapvetően a „mellészólás” jellemez. Ezután következik, ahogyan kell, a részletes argumentáció. Nem akárhik kapják itt meg a magukét felületességükért. A kortársi irodalmi élet olyan neves alakjai, mint Babits, Fenyő Miksa, Ignótus, Kassák, Kosztolányi, Márai, Szász Zoltán és Zilahy Lajos. De minden esetben konkrét idézetekkel és ellenérvek kíséretében, s ez nagyon fontos és nagyon tisztességes eljárás! Csak a recepció teljes ismeretének és cáfolatának birtokában következhet a saját Ady-kép felvázolása. Egészen bravúros, ahogyan mindössze két Ady-sor alapján képes megfogalmazni az Ady-költészet lényegét, és pontokba szedve összefoglalni annak fő jellemzőit! Ezt csak (maga)biztos és egységes irodalomszemlélet, a szakirodalom és recepció teljes és átfogó ismeretében és a teljes költői életmű átfogó értelmezésével lehet megcsinálni. S csak ilyen előkészítés után jöhet a végső következtetés: „ő a legbensőbb magyarok egyike, amint az a fentiekből következik”. Szakmailag lenyűgöző és irigylésre méltó, annyi szent!

S hogy van-e ennek létjogosultsága manapság? Létjogosultsága még csak-csak volna. Arra már kisebb az esély, hogy egy ilyen alaposságú és terjedelmű elemzésnek kellő számú érdeklődő és felkészültségű olvasója akadna-e. Az meg végképp kétséges, hogy melyik az az irodalmi folyóirat, amelyik a közlésére vállalkozna. Legfeljebb a Napút teszi meg, dacolva a korszellemmel. Szerencsére!

Vörös István

A peremberkéek órája

Az egykori és mai Ady-gyűlölőknek

A peremberkéek évekig élének,
nekik az erkölcs nem erkölcsi kérdés.
Mindent tudnak, és cseppet sem szerények,

ha őket szidom, engem is megéget.
Világukról még nem született térkép.
A peremberkéek évekig élének,

de minden percük egy-egy kis merénylet:
megtámadják a nap-emberek népét.
Mindent tudnak, és cseppet sem szerények,

hét-emberként, hónapfíként beszélnek.
Nincs órájuk, és nincs bennük kor-érzék?
A peremberkéek évekig élének,

az év-embernek percekét ha mérnek,
és azt hiszik, ez marha nagy segítség.
Mindent tudnak, és cseppet sem szerények,

de számukra már az is végítélet,
hogy létük hosszát stopperrel lemérték.
A peremberkéek évekig élének,
mindent tudnak, és cseppet sem szerények.

Zsávolya Zoltán

József Attila Ady-vízió című írásához. Hogy a folyóirat (a Napút folyóirat) kérdéseinek egyikére mindjárt és részletesen – habár feleletem belső tagolódása szerint majd nem teljesen azonos sorrendben tér ki mindenre – megadjam a választ: 1929 óta szerintem bőségesen javult a helyzet Magyarországon az „elemző kritikákat” illetően. Növekedett ezek száma, aránya, különösen az utóbbi évtizedekben vált az ilyesféle, tehát a szövegközeli és elméletileg megalapozottabb értelmező dolgozatok készítése követelménnyé. Azonban nem elsősorban az Ady Endre lírájával foglalkozó kritikai munkák között – mármint az *arány* helyzetére gondolok. Vagyis mennyiségileg ezen a területen is nőtt a módszeresség jelenléte, csak hogy ezzel párhuzamosan az irodalmi kérdésfelvetéstől eltávolodó tárgyalások viszont özönvízszerűen örvénylettek fel az idevonatkozatható írások között. Összességében ez aligha baj: ha egy-egy

írók körül nem pusztán *szakmai* (olvasói és pályatársi, irodalomtörténeti) érdeklődés tapasztalható, hanem társadalmi, politikai vagy akár idő múltával történelmi is, az csak élénkebb kulturális felhajtóerőt jelent a számára. Lélektanilag meghatározódó arcél-márkájának, művei sorának a számára. Írónak, irodalmárnak az ilyen, a saját körében tapasztalhatónál, ott egyáltalában felkelhetőnél jóval erősebb, mondjuk, hogy igazán, súlyosan élénk érdeklődés közegével mindenestre nehezebbre eshet szembesülni.

Fél évtizednél régebben történt már, hogy egy Tormay Cécile-konferencián léptem fel. Elbeszélését tárgyaltam, közvetlenül a szöveg fölé hajolva, s nem pusztán Roland Barthes emlékezetére szítottam fel a „szöveg örömét”, hanem az előadás szituációja, „műfaja” érdekében is mosolyogva, kedvtelve, kedélyesen. Pár nap múlva visszakereshetetlen forrású, megválaszolhatatlan lokalitású e-mail-címről kaptam levelet, mely egyetlen mondatból állt: „Bujálkodó kezét vegye le a mi Cecilkénkről!” És valóban; bevillant utólag, hogy a nézőközönség soraiban olyan arcokat is láttam az igazán idősebbek között, akiket más irodalmi rendezvényeken még soha, sehol... A szexuális élet területéről vett hasonlatukat megvilágítani, főleg esetleges részletekbe menően, én magam meg sem kíséreltem, értelmező feltételezésekben odáig megyek csak, hogy eme, a munkásőr és a nyilas pribék halmazmetszetében elhelyezkedő emberformák bizonyára feltalálták már „a komor gyermeknemzés titkát”.

A József Attila-i allúzióval látszólag nagyon eltávolodom Ady Endrétől. Csak-hogy József Attila cikke – aki *ebben az írásában*, *A Toll* folyóirat vitájának utolsó hozzászólójaként éles eszű kommentárokkal kapcsolódik mások korábbi véleményéhez, mielőtt a sajátját, végtére is igen kedvezőt, kifejtené – éppen Ady kapcsán mutat rá, egyebek mellett, arra is: amennyiben a szövegvizsgálatok el-elmaradoznak, vagy talán egészen háttérbe is szorulnak valamely, egyébként jelentős író művei kapcsán, akkor abban egyéni fontoskodás mutatkozik, *nyilatkozik* meg. A teljesítmény, a művek, akár az egész életmű a saját ügyek kidolgozásának apropójává, „ürügyévé” válik, és ezek az ügyek statisztikai valószínűség alapján, bizony, sokkal ritkábban irodalmiak-művészetiek, és sokkal gyakrabban társadalmiak-politikaiak. Az *ügyek* ugyebár: az elméletek, a nézetek, a felfogások válnak a dolgok igazi hőseivé ilyenkor, s még akkor is, ha magának az írónak egykor szintén az „ügyek”, a teóriák, a külsődleges felfogások látszottak a legfontosabbak lenni, vagy akár voltak is, ténylegesen. Hiába, fülünkbe cseng esztétikája, amely szerint az irodalmi irodalmárokkal szemben ő emberi dokumentumokat kínál(na), s csak, úgymond, szükségből verses módon.

De van-e jelentősége ennek, van-e akár még ennek is, hogyha Ady Endre zászló? Zászló lett csakhamar, és zászló ő mindmáig. A nehézség ebben mindössze az, hogy egészen eltérő magyarok, magyar csoportosulások és irányzatok zászlaja egyidejűleg... Így aztán nehéz! Nagyon nehéz. Főleg ezeknek az eltérő magyar csoportosulásoknak vele. És főleg egymással. Rajta keresztül (?).

Ami a szövegeket illeti. Szokás beszélni arról a talán 30-40 versről, ami *jó*, ami *igazán jó*, ami *mégis jó*... Én ebben a kategóriában biztosan 10-et mondanék. A többibe, sok száza négy-öt évenként kampányszerűen be-belekapok új és új esélyt biztosítva nekik, de 50 db után kiütéses csömört kapok tőle, és ágyba fekvő elgyengüléssel félreteszem. Csakhogy az a 10! Annak a 10-nek az élményéhez semmilyen más költészeti élményem gyönyörűsége, kataratikussága nem hasonlítható.